

Kniha Daniela

Kniha Daniela je mnohotvárnou knihou. Bola napísaná v dvoch jazykoch, hebrejskom a aramejskom, ku ktorým boli neskôr pridané aj dodatky v starovekej gréčtine (Dan 13 – 14). Okrem toho sa vzťahuje na dve historické obdobia: babylonské zajatie v 6. stor. pred Kr. a obdobie útlaku Židov počas nadvlády Seleukovcov v 2. stor. pred Kr. V židovskom a kresťanskom kánone sa nachádza na dvoch rôznych miestach. V židovskom kánone sa nachádza medzi spismi (tzv. *Ketuwim*), zatiaľ čo v kresťanskom medzi prorokmi (ako posledný z veľkých prorokov). Kniha má dve hlavné časti (kap. 1 – 6 a 7 – 12) s neskoršími dodatkami (kap. 13 – 14). Dvomi hlavnými časťami zodpovedajú dva rozdielne literárne žánre, pre kap. 1 – 6 rozprávanie a pre kap. 7 – 12 apokalyptické vízie. Túto rôznorodú knihu spája osoba Daniela, ktorý je hlavnou postavou knihy.

Osoba Daniela

Hoci sa osoba Daniela vyskytuje v celej knihe, vo všetkých jej rozprávaniach, ako jednotiaci prvok, predstavenie Daniela nie je v knihe jednotné. Je opísaný ako múdry veštec a vykladač snov (porov. 4,5; 5,10-12) a je hlavou mudrcov (2,48). Zároveň vystupuje ako politik, správca a kráľovský úradník (2,48; 6,3n., 8,27). O Danielovi existuje aj grécka tradícia (obsiahnutá v dodatkoch), ktorá ho niekedy predstavuje ako neznámeho mladíka (v príbehu so Zuzanou v 13:45), inokedy ako dôležitú postavu na perzskom dvore (14:2) a napokon ako kňaza. (14:2). Vo všeobecnosti sa každý z týchto rôznych obrazov snaží Daniela idealizovať.

Daniel (hebr. Boh je sudca) je v knihe predstavený ako mladý Žid zo šľachtického rodu Júdovho pokolenia, ktorý bol sa za čias kráľa Joakima (cca v r. 606 pred Kr.) odvečený do babylonského zajatia. Tam bol vybraný, aby získal patričné vzdelanie a osvojil si babylonskú kultúru, a tak sa zaradil medzi kráľovských úradníkov. Každé kráľovstvo už v staroveku potrebovalo vrstvu vzdelaných úradníkov, ktorí pomáhali spravovať vládu v jednotlivých podmanených krajinách.

Daniel bol podľa knihy vychovaný na kráľovskom dvore, dostal meno Baltazár (porov. 1,1-7) a žil v zajatí až po prvý rok panovania kráľa Kýra r. 538/7 (porov. 1,21), teda v ponímaní tohto rozprávania prežil celé babylonské zajatie. Na babylonskom kráľovskom dvore vedúce postavenie medzi všetkými babylonskými mudrcmi.

Je zaujímavé, že Daniel sa nespomína v „Chvále otcov“ v Knihe Sirachovca (Sir 44 – 50), v ktorej autor spomína iných prorokov (medzi ktorých je neskôr kniha Daniela zaradená), napr. Izaiáša (Sir 48,23.25), Jeremiáša (Sir 49,8) a Ezechiela (49,10), ako aj 12 prorokov (Sir 49,12). V knihách Starého

zákona sa spomínajú viaceré osoby, ktoré sa volajú Daniel. V 1Krn 3,1 sa spomína jeden z Dávidových synov, ktorý sa volal Daniel. Rovnaké meno mal aj jeden z kňazov, ktorí sa vrátili zo zajatia (Ezd 8,2; Neh 10,7). O bližšie neurčenom Danielovi hovorí taktiež prorok Ezechiel (porov. 14,14.20; 28,3), pričom mu ide o osobnosť zo skorších dejín Izraela. Spomína ho spolu s ďalšími starozákonnými spravodlivými – Noemom a Jóbom. Ezechiel zároveň zdôrazňuje Danielovu múdrosť a výnimočnú spravodlivosť. Zdá sa, že o niekom podobnom hovorí aj ugaritský epos. Spomína muža s podobným menom Dnil, ktorý sedel v bráne mesta a spravodlivo súdil ľudí. Pre obyvateľov Ugarit však Danel nebol historickou osobnosťou, ale typom svätého a múdreho muža. Je určite nemožné potvrdiť alebo vyvrátiť existenciu takejto postavy v období babylonského zajatia. Napriek tomu medzi odborníkmi existuje istá zhoda ohľadom osoby Daniela:

- predpokladá sa, že nejaký významný Daniel historicky existoval, no postupom času získal status legendárnej postavy;
- postupne sa v ľudovej tradícii zmenil na jednu z najpopulárnejších postáv pobabylonského obdobia. Takto môžeme vysvetliť prítomnosť často odlišných tradícií o Danielovi aj v mimobiblických príbehoch (Kumrán);

V období po babylonskom zajatí sa hrdina (či už skutočný alebo legendárny) menom Daniel stáva čoraz slávnejším. Charakterizuje ho predovšetkým schopnosť vykladať sny, ktorú dostal od Boha. Medzi Židmi z diaspóry kolujú ústne príbehy v aramejčine. Nevieme, či však boli písomne zaznamenané v tomto jazyku pred samotným vznikom knihy. Daniel – ako ideál múdreho, spravodlivého a svätého muža – sa stal obzvlášť v krízových obdobiach dejín Izraelského národa najvhodnejšou postavou na vysvetlenie problémov a otázok histórie. Keď v 2. storočí pred Kr. dochádza k prenasledovaniu pravoverných Židov zo strany seleukovského vládcu Antiocha IV. Epifana, mnohí ľudia hľadajú východisko z prenasledovania a pýtajú sa, aký má toto prenasledovanie význam. Vtedy práve osoba mudrca a spravodlivého a ľudové rozprávania s ním späté mohli poslúžiť na pochopenie Božieho plánu s Izraelom počas prenasledovania.

Historické pozadie rozprávania a historicita knihy

Úvod knihy (1,1.21) situuje život hlavnej postavy, t.j. Daniela, do obdobia babylonského zajatia (r. 588/7 – 539/8 pred Kr.) a niekoľko rokov po jeho ukončení, teda do obdobia keď, Izraeliti patrili do Perzskej ríše. Prvé verše knihy hovoria o obliehaní Jeruzalema Nabuchodonozorom počas vládnutia kráľa Joakima a aj o následnej deportácii kráľa a mladých mužov, medzi ktorými bol aj Daniel a jeho spoločníci - Ananiáš, Mízael a Azariáš - do Babylonu (Dan 1,1-4). Ďalšie kapitoly uvádzajú informácie o pôsobení Daniela a jeho spoločníkov na dvore babylonského kráľa Nabuchodonozora (Dan 1, 19-20); 2. kapitola predstavuje Nabuchodonozorov sen o soche; 3. kapitola predstavuje príbeh spojený so zlatou

sochou; 4. kapitola opisuje Nabuchodonozorov sen o strome, ktorý bude vyťatý, a následne je prezentovaný aj samotný Daniel na dvore babylonského kráľa Baltazara (Dan 5; 7,1; 9,1), neskôr médijského kráľa Daria (Dan 6; 7,1; 8,1; 11,1) a kráľa Kýra (Dan 1,21;10,1). V texte knihy sa spomína o vychovávaní mladých zajatcov na kráľovskom dvore, čo predstavovalo skutočnú prax vzdelávania „kráľovských pážat“ v babylonskom kráľovstve a perzskej ríši (Dan 1,3-5). Historickej hodnovernosti knihy má pridať aj zmienka o rozdelení kráľovstva Dária na 120 satrápií (častí) z Dan 6,2. Aj samotné dobytie Babylonu je v knihe ukázané tak, ako to bolo predstavované napr. u dejepisca Herodota (v jeho opise mesto bolo dobyté bez bitky, ale počas zábavy, podobne v Knihe Daniel počas hostiny, ktorú usporiadal babylonský kráľ, porov. Dan 5; 5,30-6,1).

Niektoré detaily knihy (jej nepresnosti) však prezrádzajú, že jej autor nepozná veľmi dobré obdobie, o ktorom hovorí, a na druhej strane obsah knihy a mnohé narážky umožňujú tvrdiť, že autor knihy sa odvoláva na udalosti, ktoré sa odohrali v dejinách oveľa neskôr.

Prvá nepresnosť je viditeľná hneď v úvodných veršoch knihy, ktoré hovoria o obklúčení Jeruzalema a odvečenie obyvateľstva v 3. roku vlády júdskeho kráľa Joakima (Dan 1,1). Nemáme žiadnu informáciu o tom, žeby v r. 607 pred Kr., k takejto udalosti naozaj došlo. Všetko nasvedčuje tomu, že autorovi ide o prvú vlnu deportácie do Babylonu spájanú s r. 597 pred Kr.

Ďalšia nepresnosť sa týka Baltazára, ktorý je v knihe Daniel predstavený ako Nabuchodonozorov syn (Dan 5,11) a posledný kráľ Babylonu (7,1). Z histórie však vieme, že Nabuchodonozorovým synom a posledným vládcom Babylonu bol Nabonid, a nie Baltazár.

Autor knihy Daniel je nepresný aj vtedy, keď hovorí o médijskom kráľovi Dáriovi, ako synovi kráľa Asuera (Xerxes I.) (9,1) a predchodcovi kráľa Kýra. Poradie vládnutia perzských kráľov bolo pritom odlišné. Najskôr vládol Kýros (r. 555-530 pred Kr.), potom Kambyzes (r. 530-522 pred Kr.), následne Dáriuš I. (r. 522-486 pred Kr.), a až nakoniec Xerxes I. (r. 485-465 pred Kr.).

Ako si vysvetliť tieto nepresnosti. Znamená to, že autor knihy nepoznal dobre staršiu históriu a nebol patrične vzdelaný? Je to možné, ale zároveň to nekorešponduje s dobrým poznaním mladších dejín. Autor určite nebol nevzdelaný. Ide skôr o literárny spôsob, ako upozorniť čitateľa na to, že za – na prvý pohľad – historickým rozprávaním je ukrytý hlbší význam, že ide o podobenstvo.

Na druhej strane autor knihy nielenže spomína o gréckom kniežati a gréckom kráľovstve (Dan 10,20; 11,2), ale zdá sa byť dobre zorientovaný v udalostiach, ktoré sa odohrali v helenistickom období (r. 323 – 32 pred Kr.). Napríklad hovorí o tom, že povstane mohutný kráľ, ktorý bude vládnuť veľkej ríši (Dan 11,3), ktorá následne bude rozdelená. Získajú ju kráľ juhu a kráľ severu, ktorí nebudú potomkami veľkého kráľa (Dan 11,4). Je to výrazná narážka na veľkú Maceódnsku ríšu Alexandra Veľkého, ktorá si

po jeho smrti rozdelili jeho nástupnícki generáli tzv. diadóchovia. O Palestínu naozaj následne bojovali dve vládnuce dynastie: Ptolemajovci, ktorí vládli v Egypte (kráľ juhu), a Seleukovci, ktorí vládli nad Sýriou a územím Babylonu (kráľ severu).

Autor spomína tiež o manželstve dcéry kráľa juhu s kráľom severu (11,6), čím výrazne nadväzuje na sobáš seleukovského Antiocha II. s dcérou Ptolemaja II., ktorý však nepriniesol očakávaný mier, ale smrť kráľovnej a jej dieťaťa. Celá 11. kapitola knihy Daniel hovorí o Seleukovcoch a Ptolemajovcoch a bojoch medzi nimi.

Kniha Daniel hovorí taktiež – síce nepriamo, ale pre zasvätených veľmi zrozumiteľným spôsobom – o vládnutí jedného zo Seleukovcov – Antiocha IV. Epifana. Tento kráľ, ktorý sa v strachu pred rozpínajúcou sa Rímskou ríšou – snažil na svojom území potvrdiť svoju moc, vládol veľmi kruto a utláčal Židov. Dopustil sa znesvätenia Jeruzalemského chrámu a postavil v ňom „*ohavnosť spustošenia*“ (Dan 11,31). Tým kniha výrazne i keď nepriamo nadväzuje na konanie Antiocha IV. Epifana, ktorý násilne presadzoval helenizáciu, okrem iného aj v náboženskej oblasti, a v r. 167 pred Kristom znesvätil Jeruzalemskú svätyňu tým, že zaviedol do nej kult gréckeho boha Dia. Tento kráľ, o ktorého politike sa dozvedáme podrobne z 1. knihy Machabejcov, chcel, aby sa Židia vzdali svojho náboženstva, a tých, ktorí sa ho nechceli vzdať, prenasledoval a trestal smrťou. Jeho pôsobenie viedlo k slávnemu Machabejskému povstaniu, o ktorom podrobne informuje 1. kniha Machabejcov.

O tom, že v pozadí knihy Daniel stoja udalosti z obdobia prenasledovania Židov za čias vládnutia Antiocha IV. Epifana, svedčia aj príbehy z prvej, tretej a šiestej kapitoly. V prvej sa hovorí o tom, že Daniel a jeho spoločníci odmietajú konzumovať pokrm z kráľovského stola, aby sa ním nepoškvrnili (Dan 1,8-16). Táto informácia sa stáva zrozumiteľnejšia, keď si pripomenieme, že za čias Antiocha IV. Epifana boli Židia pod hrozbou smrti nútení konzumovať jedlá, ktoré považovali za nečisté (porov. 1Mach 1,50-51.65). Príbehy o Danielovi a jeho spoločníkoch z Dan 3 a Dan 6, ktorí odmietajú uctievať zlatú sochu, alebo samotného kráľa, nadväzujú zas na veľké nebezpečenstvo, ktoré hrozilo Židom, ktorí odmietli podriať sa nariadeniam kráľa Antiocha (napr. príkaz zúčastniť sa na modloslužbach, porov. 1 Mach 1,50-52) a rozhodli sa ostať verní náboženskej tradícii svojich otcov, (porov. napr. 1 Mach 1,43n). Symbolom tohto smrteľného nebezpečenstva je v knihe Daniel ohnivá pec (Dan 3) a jama plná levov (Dan 6). Vo všetkých spomenutých scénach, v postavách, o ktorých tieto príbehy rozprávajú, mohli nájsť Židia z čias Antiocha IV. Epifana povzbudenie pre zotrvanie vo svojom postoji vernosti Bohu.

Aktuálnosť pre čitateľov knihy

Môžeme si položiť otázku, prečo autor používa práve tento časový rámec na predstavenie svojho posolstva. Čo chce svojim čitateľom týmto príbehom povedať? Je možné, že chce na základe

dejín poučiť svojich čitateľov, že Boh je skutočným pánom histórie. Podobne, ako došlo k úpadku veľkých ríši Babylonu, Perzie, Grécka, dôjde aj k úpadku kráľa, ktorý v čase prvých čitateľov utláčal Židov. Tak to bude aj na konci čias s každou ríšou zla, keď Boh príde, aby úplne zničil zlo a nastolil svoje kráľovstvo. Môžeme sa zároveň domnievať, že umiestnenie časti príbehu knihy Daniela do čias vládnutia Nabuchodonozora, súvisí aj s podobnosťou medzi Nabuchodonozorom a Antiochom IV. Epifanom. Jedného aj druhého charakterizovala pýcha a priame vystupovanie proti Bohu. Jeden i druhý znesvätili chrám. Skutočnosť umiestnenia príbehu do iného obdobia súvisí aj s použitým v knihe literárnym druhom. Takýto postup bol typickým pre apokalyptickú literatúru, ktorej hlavným cieľom bolo zjaviť nejaké posolstvo, ale urobiť to tak, aby ho pochopili len zasvätení. Zároveň je tento postup charakteristický pre obdobia útlaku, keď sa myšlienky nevyjadrujú priamo (zo strachu pred utláčateľmi) ale v inotajoch a obrazne.

Vo svetle toho, čo sme povedali, sa teraz môžeme pokúsiť definovať životnú situáciu a existenciálne problémy prvotných čitateľov knihy Daniel. Kniha reaguje na nasledovné existenciálne problémy spoločenstva Izraela:

- a) prenasledovanie počas vlády Antiocha IV. Epifana;
- b) helenizácia (násilná i nenásilná) území, na ktorých žili Židia (po dobytí Alexandrom Veľkým);
- c) nenaplnenie predchádzajúcich proroctiev, do ktorých Židia vkladali nádej, že zničenie Jeruzalema Babylončanmi a vyhnanstvo Židov malo byť posledným trestom, po ktorom mala nasledovať radostná a slávna obnova národa.

Jeden útlak sa nápadne podobá na druhý. Utrpenie je záhadne vždy rovnaké. Zlo má dramaticky obmedzený rozsah aktivít. V 6. storočí pred Kr. za vlády Nabuchodonozora, v 2. storočí pred Kr. v časoch Antiocha IV. Epifana, alebo i v 20. storočí, v období fašizmu či komunizmu, alebo počas iných totalitných režimov, vždy máme do činenia so stavaním modiel, ktoré sú výrazom megalománie nejakého šialeného jedinca alebo degenerovaného vládneho systému, s požiadavkou na absolútnu oddanosť. Socha je vyrobená zo zlata a jej vnútro je rozpálenou pecou pripravenou pohltiť všetkých, ktorí vzdorujú, všetky nezávislé duše, ktoré sa nechcú roztopiť v modloslužobnej hmote (porov. Dan 3).

Literárny žáner

Kniha je zaujímavá aj v tom, že sa v nej prelínajú rôzne literárne formy a žánre. Prvá polovica knihy, teda kap. 1-6 majú naratívny charakter, nachádzame v nich rozprávania, zatiaľ čo v kap. 7 -12 prorocké vízie s apokalyptickým charakterom. Keďže kap. 7 -12 sú aj vzhľadom na svoje literárne zaradenie náročnejšie na interpretáciu a pochopenie, vybrali sme do biblickej olympiády prvú časť

knihy naplnenú príbehmi a doplnili o 13. kapitolu z gréckeho dodatku, ktorá ma taktiež charakter poučného príbehu.

Pri pohľade na literárny žáner prvej polovici knihy – teda Dan 1 – 6 – predkladajú exegéti rôzne návrhy. W. Baumgartner ich označuje za „dvorské rozprávania“. Neboli by teda ničím iným ako didaktickými príbehmi, napísanými v perzskom a helenistickom období, o skúsenostiach múdreho a spravodlivého kráľovského dvorana, ktorého Boh podporoval svojou mocou. Svojím štýlom sú podobné príbehom o Ahikarovi (porov. Tob), o Jozefovi Egyptskom (Gn 37–50) alebo o Mordechajovi a Ester. Ich cieľom by bolo poučiť svojich krajanov a povzbudiť ich, aby napodobňovali Daniela, najmä v jeho dôvere v Božiu prozreteľnosť v ťažkostiach a nešťastiach. Ďalším riešením je považovať tieto príbehy za druh „midrašu“ (K. Koch), teda židovskej interpretácie biblických textov vo forme rozprávania. V takom prípade by čitateľ musel poznať skoršie proroctvá, ktoré midraš interpretoval (vrátane Jer 39 o dobytí mesta; Iz 39,7 o službe judských kniežat na babylonskom dvore). Midraš je zameraný na skúmanie dávnych proroctiev, hľadanie ich naplnenia a súčasného významu. Midraš teda nie je exegézou, ale výkladom udalostí a nových myšlienok pomocou obrazov a situácií z minulosti.

Aj Jozef Heriban vníma kapitoly Dan 1 – 6 a 13 – 14 ako výsledok židovského interpretačného úsilia sformovaného však v podobe *hagady* (hebr. haggadáh – rozprávanie, príbeh). Pomenúva rozprávanie, ktoré nie je, alebo len čiastočne, založené na historickom základe. Jeho cieľom je zrozumiteľne, jednoduchým ľudovým spôsobom vystihnúť a utvrdiť nejaké náboženské alebo morálne poučenie. Ak je takáto príhoda voľným spracovaním nejakej skutočnej historickej udalosti, označuje sa ako „hagadický midraš“ (aktualizačný, čiže na reálnej situácii postavený výklad rozprávanej udalosti).

Rozprávania o Danielovi sú podľa J. Heribana vyložene hagadou, a teda ich nie je možné striktné považovať za dejinné udalosti. Ak ich sám autor nemal v úmysle pokladať za historické, neslobodno ho obviňovať z omylu ani keď uvádza nepresné historické údaje. Ako sme naznačili, nevieme, či Daniel bol naozaj – i keď je to pravdepodobné – historickou osobnosťou, ktorá bola postupne opradená legendárnymi príbehmi, alebo bol výtvorom židovského folklóru. Pre inšpirovaného autora našej knihy nebola však táto otázka dôležitá. Jeho hlavným cieľom bolo týmito hagadickými príbehmi odovzdať duchovné posolstvo. Autor chcel na príklade svojho hrdinu Daniela poučiť čitateľov z obdobia prenasledovania Antiochom IV. Epifanom, ako sa majú správať v dramatickej situácii, v ktorej sa nachádzajú.

Teda príbehy o Danielovi majú veľmi jasný didaktický tón:

- prenasledovaní Židia, ktorí žijú v cudzom poddanstve, by sa mali správať ako Daniel na babylonskom dvore;
- Boh vždy zachováva svojich verných;

- Daniel svojou vytrvalosťou a svedectvom privádza k viere dokonca i pohanských kráľov.

Obsah knihy Daniela 1 – 16; 13

Kapitoly 1 – 6 spája časový rámec (porov. 1,21 – 6,29) a spoločný, vyššie predstavený literárny žáner. Predstavujú niekoľko poučných rozprávání, v centre ktorých je mladý Izraelita Daniel žijúci na babylonskom dvore. I keď na prvý pohľad rozprávania pôsobia epizodicky, ako len voľne prepojené, môžeme pri bližšom pohľade rozoznať ich premyslené usporiadanie – v súlade s typickým židovským myslením – do koncentrickej štruktúry a) b) c) a') b') + záver, v ktorej časti a) a a') sú obsahovo a tematicky blízke, paralelné. Rovnako paralelnými sú aj časti b) a b') ktoré spája motív interpretácie sna. Časť c), ktorá nemá žiadnu paralelnú časť, stojí v strede a okolo nej sa teda koncentrujú pozostalé časti. Na nej je položený dôraz a ktorá slúži ako kľúč k pochopeniu pozostalých častí.

Tieto rozprávania, ktoré sú symetricky rozmiestnené okolo príbehu záchranu troch mladíkov z rozpálenej pece ukazujú v kontraste dva ľudské osudy: prvý – pýcha babylonského vládcu, ktorá je porazená tak, že kráľ uznal zvrchovanosť skutočného Boha; druhý – múdry muž, prenasledovaný pre svoju vernosť a dôveru Bohu a jeho zákonu je zachránený zo smrti a nakoniec víťazí.

a) Daniel a jeho spoločníci na kráľovskom dvore (1,1-21)

Daniel spolu so svojimi spoločníkmi – Ananiášom, Mízaelom a Azariášom –, vybranými judskými mládenkami, je vzdelávaný a vychovávaný na dvore babylonského kráľa Nabuchodonozora. Daniel získal schopnosť múdrosti a umenie interpretovať sny vďaka tomu, že nepodľahol babylonským zvyklostiam a kultúre, ale bol verný Bohu, okrem iného aj tým, že dodržiaval predpisy Tóry týkajúce sa jedla.

Autor vedome umiestňuje dej rozprávania do obdobia odvlčenia židovských zajatcov po dobytí Jeruzalema kráľom Nabuchodonozorom. To sa uskutočnilo v r. 586/7 pred Kr. Ako sme si už vyššie predstavili autor knihy ho mylne datuje na 3. rok panovania kráľa Joakima, ktorý však ukončil svoju vládu v r. 598 pred Kr. a teda ešte skôr než sa akékoľvek deportácie židovských nevoľníkov začali. Daniel a jeho spoločníci sa musia vysporiadať s tou istou otázkou, akú si kládli Židia, ktorí žili v časoch prenasledovania Antiochom IV. Epifanom: Ako si zachovať vlastnú identitu a zostať verní Bohu v pohanskom prostredí? Daniel a jeho spoločníci sa zároveň stali príkladom odvážnej dôvery v Boha uprostred nebezpečenstiev.

Daniel spolu so spoločníkmi odmietli jesť kráľovský pokrm, čo malo symbolický význam (1,8-17). Vyjadruje odmietnutie akýchkoľvek zväzkov s pohanstvom a zároveň zvýrazňuje vernosť Daniela

a jeho spoločníkov zmluve s Bohom. Toto nekompromisné rozhodnutie sa stáva prameňom pravej múdrosti (1,17), ktorá je viac Božím darom, než ovocím ľudského vzdelávania.

Prekvapivá múdrosť mladých judejcov vzbudzuje obdiv samotného kráľa, ktorý však nepozná jej prameň. Nepochybne autor chce čitateľom odovzdať vážne posolstvo, že ľudia zjednotení s Bohom sa vďaka svojej vernosti a dôvery v Boha stávajú kvasom múdrosti vo svete.

b) Nabudonozorov sen a Danielov výklad (2,1-49)

Prvý Nabuchodonozorov sen dokáže vyložiť len Daniel. Nebezpečný rozmar kráľa, ktorý rozkázal vyhubiť všetkých mudrcov Babylonu (2,12), pretože nedokázali odhaliť nielen význam jeho sna ale aj sen samotný, sa stáva pre Daniela príležitosťou preukázať svoju múdrosť a zároveň odhaliť cieľ dejín – kraľovanie Boha na zemi. Vďaka jeho modlitbe a modlitbe jeho spoločníkov (2,17-23) získava Daniel viac, než boli schopní dosiahnuť všetci veštcovia a mágovia Babylonu, ktorí hľadali riešenie vo svojich vedomostiach a mágii. Boh vypočuje modlitby a odhaľuje mu „tajomstvo“ (v. 18n), čo je termín na pomenovanie Božieho plánu v ľudských dejinách.

Vysvetlenie sna má posilniť dôveru v Boha medzi Izraelitmi, ktorí boli pod jarmom surového helenistického kráľa a zároveň vzbudzuje nádej na rýchle ukončenie prenasledovania. Socha postavená z rôznych kovov symbolizuje rôzne kráľovstvá, ich moc i bohatstvo, no zároveň aj pomínutelnosť a krehkosť. Sen oznamuje koniec pozemských kráľovstiev a nastolenie Božej zvrchovanosti. Nakoniec sa kráľ vyjadruje rešpekt Danielovi a uzná Boha, ktorého Daniel vyznáva (v. 46-49).

c) Traja mládenci v ohnivej peci (3,1-97)

Táto epizóda rozpráva o zázračnom vyslobodení Sidracha, Misacha a Abdenaga vrhnutých do pece kvôli tomu, že odmietli uctievať zlatú sochu Nabuchodonozora. Hoci autor umiestňuje svoje rozprávanie do Babylonu počas panovania kráľa Nabuchodonozora, naráža však na postavenie sochy boha Dia Antiochom IV. Epifanom v jeruzalemskom chráme. Pretože časť Izraelitov, žijúcich v tomto období (II. stor. pred Kr.) skutočne podľahla hrozbe a začala si uctievať zlatú sochu, autor chce vliať do sŕdc verných odvahu a dôveru v Boha, aby vytrvalo odporovali modloslužobnému kultu a boli pripravení dokonca aj na heroické mučenie.

Grécki prekladatelia a redaktori tejto knihy zvýraznili centrálnu udalosť a jej význam v rozprávaní tým, že ju obohatili o Azariášovu (Abdenagovu) modlitbu (3,24-45) a Chválospev troch mláďencov (3,51-90).

Azariášov chválospev (v. 24-45) je kajúcnou modlitbou, v ktorej oslavovanie Božej spravodlivosti sa preplieťa s uznaním vlastných vín. Svojím štýlom i obsahom pripomína modlitby

z obdobia po babylonskom zajatí (porov. Ezd 9; Neh 1 a 9; Bar 1 – 3). Táto modlitba sa nevzťahuje priamo na situáciu troch mládencov, ale dobre vyjadruje nálady, ktoré panovali medzi Izraelitmi vyhnanými z Jeruzalema a prenasledovanými Antiochom IV. Epifanom. Azariáš zvyrazňuje, že Boh Izraela nie je krutým bohom, ktorý by vydal svoj ľud do rúk nemilosrdného kráľa, ale Bohom, ktorý ľud spravodlivo potrestal za ťažké previnenia. Spája sa s tým vyznanie vín a úprimné obrátenie, ktoré znamená viac než všetky iné obety (v. 38-39; porov. Ž 51,18). Nakoniec je vyjadrená istota, že Boh zasiahne, aby potvrdil udelené odpustenie a ukázal iným národom, najmä prenasledovateľom, že je Bohom mocným a spravodlivým, jediným vládcom histórie a sveta.

Chválospev troch mládencov (3,51-90) je výzvou adresovanou celému stvoreniu, aby zvelebovalo a oslavovalo Boha, dokonca aj v situácii strašného prenasledovania. Preto od najstarších období spievajú kresťania túto *Pieseň troch mládencov* na nedeľné a veľkonočné ráno (počas modlitby ranných chvál v liturgii hodín) na pamiatku víťazstva Božej nadvlády nad smrťou.

Rozprávania vrcholí kráľovým vyznaním viery: zvelebuje Boha troch mladíkov a vydáva rozkaz, aby bol potrestaný každý, kto by ho odmietol uctievať (v. 28-33). Toto rozprávania malo ukázať príkladný postoj vernosti mladých ľudí, ktorí nezradili svoju vieru a dôveru v Bohu ani pod hrozbou smrti. Autor chce zvyrazniť, že Boh nepochybne zasiahne a ochráni svojich verných a prenasledovateľa budú porazení, ba dokonca sa obrátia k nemu vidiac výnimočnú vernosť jeho ctiteľov. Odhalia, že Boh je pravdivým a jediným spasiteľom.

b') Sen a šialenstvo Nabuchodonozora (3,98 – 4,34)

Nasleduje druhý Nabuchodonozorov sen (4,7-15), ktorý Daniel vysvetlí (4,16-24). Pôsobivé rozprávania o druhom Nabuchodonozorovom sne nadväzuje na predchádzajúce príbehy o Danielovi a troch mladíkoch. Boh sa dáva spoznať pohanskému vládcovi nielen prostredníctvom vonkajších udalostí a postojom ľudí zasvätených Bohu, ale aj cestou osobných skúseností. Mohutný strom, obraz samotného kráľa a jeho kráľovstva, je zničený Bohom. Tento sen ukazuje na velikášsku pýchu kráľa a na nešťastie, ktorého pýchu predpovedá. Samotný panovník bude musieť stráviť sedem rokov vo vyhnanstve. Autor dáva tak jasne najavo, že Boh je pánom nielen univerzálnych dejín, ale aj dejín jednotlivých ľudí – vládcov. Svojim čitateľom naznačuje, že by sa nemali báť ani krutého Antiocha IV. Epifana, ktorý je tu symbolicky predstavený, ani žiadneho iného pozemského vládcu.

Naplnenie sna znamenalo pre Nabuchodonozora poníženie a utrpenie (4,25-30). Keď pyšný vládca zažil tieto skúsenosti, spoznal Boha, obrátil sa a uznal jeho vládu nad všetkými stvoreniami (4, 31-34). O Nabuchodonozorovom šialenstve nemáme žiadne historické dôkazy, ale autorovým

zámerom bolo predovšetkým priblížiť pravdu, že človek často len prostredníctvom utrpenia môže nájsť správny vzťah s Bohom a spoznať, že Boh je jediným právoplatným kráľom. Takto bude učiť aj Ježiš, ktorý ohlasuje nevyhnutnosť niesť vlastný kríž (Lk 9, 23) a nazýva šťastnými (blahoslavenými) tých, ktorí plačú a trpia (Mt 5, 4; Lk 6, 21).

a') Baltazárova hostina (5,1 – 6,1)

Žiadne babylonské dokumenty nespomínajú kráľa menom Baltazár, ale syn posledného babylonského vládcu Nabonida niesol toto meno a bol regentom v čase, keď bol jeho otec zo zdravotných dôvodov mimo hlavného mesta. Príbeh teda nie je prísne historický, ale snaží sa ukázať, že zaslúžený trest stihne každého, kto sa dopustí svätokrádeže ako Baltazár, ktorý znesvätil posvätné nádoby odnesené z jeruzalemského chrámu. Autor chce nepochybne poukázať na znesvätenie chrámu, ktorého sa dopustil Antiochos IV. Epifanes. Daniel interpretuje nápis na stene ako správu o treste kráľa. Pretože sa kráľ stavia proti Bohu, bude jeho kráľovstvo vydané Médom a Peržanom.

V Danielovom výklade sú tieto tajomné slová, ktoré sa objavili na stene, spojené s aramejskými slovesami (Mene, Tekel, Ufarsin): merať / počítať, vážiť a deliť. Po posúdení všetkých kráľových priestupkov Boh ukončí jeho vládu tým, že jeho kráľovstvo odovzdá Médom a Peržanom. Svätokrádež spáchal Baltazár znesvätením posvätných nádob jeruzalemského chrámu. Prejavil tým nedostatok elementárnej citlivosti na svätosť a Božiu prítomnosť vo svete. Tento príbeh má nepochybne hlbší a univerzálny zmysel a pripomína aj Ježišove slová o potrebe pozorne čítať znamenia časov (Mt 16, 3). Tak ako Baltazár sa proti Bohu prehrešil tým, že neoprávnene siahol na chrámové nádoby, tak môže zablúdiť od Boha ktorýkoľvek človek tým, že sa nehodne správa k blížnemu, ktorý je tiež znamením Božej prítomnosti a posvätnou nádobou (Rim 9, 23; 2Tim 2, 21).

Baltazár prikazuje, aby bol Daniel oslavovaný (5,29), on sám je však zavraždený a po ňom vládne Dárius Médsky (5,30 – 6,1).

Záver – Záchrana Daniela a jeho výnimočnosť (6,2-29)

Príbeh hovorí o Danielovi v jame levovej. Žiarlivosť vysokých úradníkov perzského impéria ich vedie k sprisahaniu proti Danielovi. V príbehu je použitý podobný vzorec ako v príbehu o troch mladíkoch (Dan 3,8nn). Zákon vyžadujúci uctievanie kráľa, zavedený na podnet satrapov, bol rozhodne v rozpore s Danielovou vyznávanou vierou v jediného Boha. Daniel však zostal verný svojej láske k jedinému Bohu, a to aj za cenu ohrozenia svojho život.

Autor tu nepochybne naráža na historický kontext, konkrétne na nároky Antiocha IV. Epifana na božské uctievanie. Vyzýva však svojich krajanov, aby boli verní svojej viere bez ohľadu na následky. V širšom zmysle tu máme povzbudenie, aby sme vždy dávali na prvé miesto Boha a jeho prikázania, a to aj proti pokušeniam a dokonca nátlaku zo strany tých, ktorí majú moc.

Daniel je odsúdený na smrť pre svoju vernosť a dôveru v Boha a potom je zachránený anjelom. V súlade so schémou použitou už skôr v Dan 3, Boh posla svojho anjela, aby zachránil Daniela. Prekvapujúca záchrana z nebezpečenstva smrti sa stáva príležitosťou na zvýraznenie všeobecného vládnutia Boha, najvyššieho zákonodarcu. Na konci rozprávania kráľ Dárius vzdáva chválu Danielovmu Bohu, ktorému chce byť aj naďalej naklonený (6,26-29).

PRÍBEH ZUZANY (Dan 13,1-64)

Tento príbeh, ktorého význam je veľmi jasný, nemá priamu súvislosť s predchádzajúcim dejom Knihy Daniel. Neobjavuje sa v hebrejskom texte, ale je len pripojený v gréckej verzii knihy, rovnako ako celá ďalšia 14. kapitola. Učí, že Boh neopúšťa bezúhonných a zjavuje svoju múdrosť aj mladým ľuďom. Osobitne sa vyzdvihuje vernosť a sila ducha Zuzany, ktorá chce radšej zomrieť, ako by sa spreneverila morálnym zásadám zmluvy s Bohom. Kresťanská tradícia v tom bude vidieť predzvesť obvinenia bezúhonného Ježiša falošnými svedkami (Mk 14, 56nn). Je to aj veľmi jasné poučenie pre veriacich o odvahe zostať verný Bohu a zachovať si čisté svedomie aj za cenu najvyššej obeti.